

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

ქართული ენციკლოპედიის ი. აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია

ირანისტიკა

ირანისტიკა, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა კომპლექსი, რ-იც შეისწავლის ირანულენოვანი ხალხების ენებს, ისტორიას, გეოგრაფიას, ეკონომიკას, ლიტერატურას, მატერიალურ და სულიერ კულტურას. ი., როგორც მეცნიერება, ჩამოყალიბდა XVIII ს. II ნახევარსა და XIX ს-ში. ი-ის ჩასახვა-განვითარებას ხელი შეუწყო სავაჭრო-ეკონ. და დიპლ. ურთიერთობების განვითარებამ ევროპასა და ირანს, შუა აზიასა და ინდოეთს შორის. XIII-XIV სს-ში გაჩნდა პირველი აღწერითი ხასიათის თხზულებები ირანის შესახებ – ვაჭართა, დიპლომატთა, ბერძენთა ჩანაწერები და ნაშრომები.

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო შ ი ირანით დაინტერესებას დიდი ხნის ისტორია აქვს. უძველესი ქართ. წყაროები (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი, მათიანე ქართლისა) საკმაოდ ადგილს უთმობს ირანის ისტორიის ცალკეულ მომენტებს. XIV-XVIII სს. ქართველი ისტორიკოსები (ჟამთააღმწერელი, ფარსადან გორგიჯანიძე, „სწავლულნი კაცნი“...) სარგებლობდნენ სპარსული საისტორიო წყაროებით (ჯუვეინი, რაშიდ ალ-დინი, აბდ ალ-რაზაყ სამარყანდი, ისქანდერ მუნში, მოჰამად თაჰერი...); ამავე დროს ზოგიერთ ქართ. თხზულებაში (ფ. გორგიჯანიძე, ს. ჩხეიძე, პ. ორბელიანი, ომან მდივანბეგი ხერხეულიძე) საინტერესო ცნობებია XVII-XVIII სს. ირანისა და ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ძვ. ქართული მწერლობის ძეგლებში არაერთი ისეთი ენობრივი თუ ლიტ. ფაქტი დასტურდება, რ-ებიც მოწმობს მათი ავტორების განსწავლულობას ირან. ენებსა და სპარს. ლიტერატურაში (მაგ. X ს. გადაწერილ „ნინოს ცხოვრებაში“ მთელი ფრაზაა სპარს. ენაზე ქართული ტრანსკრიფციით). სხვადასხვა დროს ქართულად ითარგმნა სპარს. მწერლობის მნიშვნელოვანი ძეგლები: ფახრ ად-დინ გორგანის „ვის ო რამინი“, ფირდოუსის „შაჰნამე“ და მისი მიბაძვანი, ვაჟბ ქაშევის „ქილილა და დამანა“ და სხვ.

XIX ს. დასასრულს გამოქვეყნდა ნ. მარის წერილი, რ-შიც დაისვა საკითხი სპარს.-ქართ. ლიტერატურული ურთიერთობების შესწავლის შესახებ (გაზ. „ივერია“, 1891).

XX ს. დასაწყისიდან ივ. ჯავახიშვილმა, საქართვე. ისტორიის კვლევისას, ჯეროვანი ადგილი დაუთმო ირანისა და ირან-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიას, მან საქართველოს ისტორიის არაერთი ფაქტი დაადგინა და დააბუსტა სპარს. წყაროების მონაცემთა საშუალებით. ი-ის დაფუძნება-განვითარებას დიდი ყურადღება მიექცა თსუ-ის დაარსებისთანავე (1918). ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგნენ იუსტ. აბულაძე, გ. ახვლედიანი, ივ. ჯავახიშვილი. შემოიღეს სპარსული ენის (იუსტ. აბულაძე), ახლო აღმოსავლეთის შუა საუკუნეების ისტორიის (ივ. ჯავახიშვილი), ძველი აღმოსავლეთის ისტორიისა (მ. წერეთელი) და სპარს. ლიტ-რის ისტორიის სწავლება. ასევე შემოიღეს სანსკრიტის (გ. ახვლედიანი) სასწავლო კურსი, რამაც გააფართოვა ი-ის არეალი და საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში ინდოირანულ ფილოლოგიას (მ. ანდრონიკაშვილი, ნ. კენტოშვილი, გ. ნახუცრიშვილი, თ. ჭავჭავაძე). 1922 ირანისა და ირან-საქართველოს ურთიერთობათა ისტორიის შესწავლის მიზნით საპროფესოროდ მოსამზადებლად დატოვეს ს. ჯანაშია. 1939 თსუ-ის ფილოლ. ფაკ-ტზე, არაბულთან და თურქულთან ერთად, გაიხსნა სპარსული ფილოლოგიის კათედრა, ხოლო 1945 – აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკ-ტი.

უნ-ტის დაარსების პირველი დღიდანვე, სპარსულ ენასა და ლიტ-რას სიბრძნისმეტყველების ფაკ-ტზე ასწავლიდა ნ. მარის მონაფე იუსტ. აბულაძე. თავდაპირველად სპარსული ენა, სხვა აღმოსავლურ ენებთან ერთად, კავკასიური ენების კათედრასთან იყო გაერთიანებული (ხელმძღვ. არნ. ჩიქობავა), 1939-იდან დაარსდა დამოუკიდებელი სპარსული ფილოლოგიის კათედრა, რ-საც 1953-მდე იუსტ. აბულაძე განაგებდა, ხოლო 1953–81 (გარდაცვალებამდე) – დ. კობიძე, რ-ის ხელმძღვანელობის დროსაც კათედრას „ირანული ფილოლოგიის კათედრა“ ეწოდა, რაც გულისხმობდა სხვა ირანული ენების: ძველი სპარსულის, ფალაურის, ოსურის, ქურთულის შესწავლასაც. ამ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაფართოვდა კათედრის სამეცნ. და სასწ. ფარგლები, რასაც ხელი შეუწყო თსუ-ში აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკ-ტის ბაზაზე საქართვე. მეცნ. აკად. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინ-ტის დაარსებამ (1960). კვლევები ი-ში მიმდინარეობს ასევე აკადემიის სისტემის სხვა ინ-ტებშიც, კერძოდ, ქართული ლიტ-რის, ენათმეცნიერების, ისტორიის ინ-ტებში, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

ირანული ფილოლოგიის ქართ. სკოლის ძირითადი მიმართულებებია: სპარსული ლიტერატურათმცოდნეობა, კლასიკური სპარს. ლიტ-რის (იუსტ. აბულაძე, ი. მარი, დ. კობიძე, მ. ხუბუა, ა. გვახარია, ს. დევიძე, მ. თოდუა, ვ. კოტეტიშვილი, მ. ალექსიძე, მ. კვაჭაძე,) ახალი და უახლესი სპარს. ლიტ-რის (მ. ბურჯანაძე, ლ. გიუნაშვილი, თ. კეშელავა, ნ. ნონიაშვილი, კ. ფაღავა, თ. ჯანაშია, პ. ჯაფარიძე); ქართულ-სპარსული ლიტ. ურთიერთობანი (იუსტ. აბულაძე, დ. კობიძე, თ. აბულაძე, მ. ალექსიძე, ალ. ბარამიძე, ნ. ბართაია, ალ. გვახარია, თ. გორელიშვილი, მ. გოცაძე, ქ. ვაშაყმაძე, ნ. თარგამაძე, მ. თოდუა, ნ. კალანდაძე ი.

კალაძე, მ. კვაჭაძე, ი. კილაძე, მ. მამაცაშვილი, ე. მეტრეველი, მ. მიქაშავიძე, ლ. შორჭოლიანი, ნ. სვინტრაძე, ნ. უგრეხელიძე, კ. ფალავა, ნ. ჩხეიძე, ნ. ჯიშკარიანი), სპარსული ფოლკლორი (ჯ. გიუნაშვილი, ნ. თარგამაძე, ლ. კოტაშვილი, დ. ოშიაძე, თ. შურღაია, მ. ჩაჩავა, ც. ხელაშვილი); ინდო-ირანული ენათმეცნიერება (იუსტ. აბულაძე, გ. ახვლედიანი, ე. ალექსიძე, მ. ანდრონიკაშვილი, ფ. ანთაძე, მ. ასათიანი, მ. გაბაშვილი, ქ. გადილია, ე. გიუნაშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, მ. გორგოძე-კვაჭაძისა, თ. დემეტრაშვილი, ლ. თუშიშვილი, მ. კვაჭაძე, ქ. კიკვიძე, ქ. მეგრელიშვილი, მ. მოდებაძე, მ. ნათაძე, ნ. ნახუცრიშვილი, გ. ნახუცრიშვილი, მ. ნუცუბიძე, თ. რევია. მ. სახოკია, ი. სულაკაძე, თ. ფაშალიშვილი, თ. ჩხეიძე, ე. ჩუბინიძე, თ. ჭავჭავაძე); ქვედარგები: ირანული დიალექტოლოგია [ლ. თუშიშვილი, მ. კვაჭაძე, რ-მაც სოფ. გომბორში მიაკვლია საქართველოში ჩამოსახლებულ (XX ს. I ნახ.) ირანულენოვან ეთნოგრაფიულ ჯგუფს - ლაიჯებს, შეისწავლა თათურენოვანი ლაიჯებისა და ამერბაიჯანულენოვანი თათების ეთნოლინგვისტური თავისებურებანი]; ოსოლოგია (გ. ახვლედიანი, ნ. ბეპიევა, ო. თედეევა); ქურთოლოგია (ქ. ამოევი, შ. კოტეტიშვილი). საენათმეცნიერო კვლევათა უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა ირანულ-ქართველური ენობრივი ურთიერთობანი (მ. ანდრონიკაშვილი, ფ. ანთაძე, ნ. ბართაია, ე. გიუნაშვილი, ო. თედეევა, ლ. შორჭოლიანი, რ. რამიშვილი, მ. ჩიქობავა, თ. ჩხეიძე, ალ. ჭულუხაძე); ვ. გაბაშვილის თაოსნობით ჩამოყალიბდა სკოლა ქართვ. აღმოსავლეთ-მცოდნე ისტორიკოსებისა, რ-ებიც შეისწავლიან: ირანის სოც.-ეკონ., პოლიტ. ისტორიისა და ქართულ-ირანულ ისტორიულ ურთიერთობებს (ვ. გაბაშვილი, თ. აბაშიძე, გ. ამირანაშვილი, ლ. ბააზოვა, ე. ბაბალაშვილი, ხ. ბაინდურაშვილი, გ. ბერაძე, რ. ბურჭულაძე, მ. გაბაშვილი, ნ. გელაშვილი, მ. გოგობერიშვილი, კ. დემეტრაშვილი, პ. თოფურია, ი. თოფურიძე, მ. კაპანაძე, დ. კაციტაძე, რ. კიკნაძე, კ. კუცია, თ. ლეკვეიშვილი, თ. ნატროშვილი, ნ. ნაჭყებია, გ. შორჭოლიანი, ნ. სურგულაძე, მ. სუხიაშვილი, კ. ტაბატაძე, მ. ცინცაძე, ო. ცქიტიშვილი, მ. ძნელაძე, ა. ჭეიშვილი), ირანის ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებს (ო. გვილავა, ი. გოჩელიშვილი, გ. კაციტაძე, ა. კელენჯერიძე, ო. კიკნაძე, ი. ნაჭყებია, ვ. პაპავა, თ. პიტიურიშვილი, გ. სანიკიძე, პ. სურგულაძე, ნ. ტერ-ოგანოვი, ზ. შარაშენიძე, ლ. შენგელია, გ. ჭიპაშვილი), ირანული ხელოვნების ისტორიას (შ. ამირანაშვილი, გ. ბერაძე, ნ. გელაშვილი, ო. გვილავა, ა. გრიგოლია, ი. გუგუნავა, მ. დგებუაძე, გ. კვირკველია, ი. კომირიძე, გ. მამულაშვილი, კ. მაჩაბელი, ნ. ჩიხლაძე, ი. ხუსკივაძე), ირანის გეოგრაფიისა და დემოგრაფიას (ქ. ამოევი, ე. ბაბალიკაშვილი, ნ. ნაჭყებია, ა. რონდელი), ნუმიზმატიკას (თ. აბრამიშვილი, მ. არჩვაძე, გ. ბერაძე, გ. დუნდუა, თ. დუნდუა, დ. კაპანაძე, ქ. რამიშვილი, ნ. უგრეხელიძე, ი. ფალავა, თ. ქუთელია, ც. ღვაბერიძე, მ. წონელია, ი. ჯალალანია), საქართველოსა და საზღვარგარეთ არსებულ სიძველეთსაცავებში დაცულ სპარსულ დოკუმენტებს (ფირმანები, ოქმები) და ორენოვან ქართულ-სპარსულ ისტორიულ საბუთებს (თ. აბაშიძე, თ. აბულაძე, ვ. გაბაშვილი, ნ. დუნდუა, მ. თოდუა, კ. ტაბატაძე, ვ. ფუთურიძე, ა. ჭეიშვილი, ა. ჭულუხაძე, ნ. ხარებავა, თ. ჯანაშია), არქეოლოგიას (ი. გაგოშიძე), ეთნოგრაფიას (გ. გოცირიძე), ფერეიდანსა და ირანის სხვა პუნქტებში მცხოვრებ ქართველებთან დაკავშირებულ საკითხებს (ლ. აღნიაშვილი, მ. თოდუა, ზ. შარაშენიძე, ა. ჩიქობავა, თ. ცაგარეიშვილი, ა. ჭელიძე, გ. ჭიპაშვილი, ზ. ჭიჭინაძე).

ვ. გაბაშვილის თანაავტორობითა და რედაქტორობით გამოვიდა ავტორთა კოლექტივის მიერ შედგენილი კრებული „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“ (1957), ნ. ნაჭყებიაშვილი გამოაქვეყნა წიგნი „ირანი“ (1972), დ. კაციტაძემ – „ირანის ისტორია III–XVIII სს.“ (2009).

ქართვ. ირანისტები ნაყოფიერად მუშაობენ ირანულ ენებზე შექმნილი როგორც ძველი (გ. ახვლედიანი, მ. ანდრონიკაშვილი, მ. სახოკია), ისე საშუალო (თ. ჩხეიძე), ახალი (ლ. ასათიანი, ნ. ბართაია, ა. ელერდაშვილი, მ. თოდუა, დ. კობიძე, ვ. კოტეტიშვილი, გ. ლობჯანიძე, ა. ლომთაძე, ლ. ჟორჯოლიანი, ბ. შალვაშვილი, ა. ჭელიძე), თანამედროვე და უახლესი (ჯ. აჯიაშვილი, მ. ბურჯანაძე, ნ. გიგაშვილი, ა. გლურჯიძე, თ. გორელიშვილი, ნ. თუშიშვილი, მ. ივანიშვილი, თ. კეშელავა, კ. ფაღავა, თ. შურღაია, ნ. ჩხეიძე) ძეგლების თარგმნაზე. დაიბეჭდა „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიები სამ ტომად (I ტ. – 1916, იუსტ. აბულაძე; II ტ. – 1934, იუსტ. აბულაძე, ა. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, პ. ინგოროყვა, ა. შანიძე; III ტ. – 1974, დ. კობიძე); სხვადასხვა დროს გამოიცა სპარსული ენის სახელმძღვანელოები; სპარსული ქრესტომათიები; საკითხავი წიგნები სპარსულში; სპარსული ლექსიკონები; სპარსული ენის სასაუბროები. იუსტ. აბულაძემ გამოსცა სპარსული ენის სახელმძღვანელო (1933, 1953); დ. კობიძემ – სპარსული ლიტერატურის ისტორია (1975), მ. ანდრონიკაშვილმა „ნარკვევები ქართულ-ირანული ენობრივი ურთიერთობიდან“ (ტ. I, 1966; ტ. II, 1996), მ. თოდუამ – „ქართულ-სპარსული ეტიუდები“ (სამ წიგნად; 1971, 1975, 1979), ა. გვახარიაშვილმა ორ წიგნად დასტამბა „ნარკვევები ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან“ (1995–2001); ა. გვახარიაშვილი და მ. თოდუამ, გ. წერეთლის წინასიტყვაობით, ფაქრ ად-დინ გორგანის „ვეის ორამინის“ ქართულ თარგმანზე – „ვისრამინზე“ დაყრდნობით, – თეირანში გამოსცეს პოემის კრიტიკული ტექსტი სპარსულ ენაზე (1969); გამოვიდა მ. ბურჯანაძის წიგნი „ახალი და უახლესი სპარსული ლიტერატურის ისტორია“ (2016).

დ. კობიძის შემდეგ ი-ის კათედრას ხელმძღვანელობდნენ: კ. ფაღავა (1981–87), ა. გვახარია (1987– 2004), ნ. ნახუცრიშვილი (2004–05), ლ. ჟორჯოლიანი (2005–14). ამჟამად კათედრას განაგებს ნ. ბართაია. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შემდეგ (1991), გარდა თსუ-ისა, ი. არაბისტიკასა და თურქოლოგიასთან ერთად, სპეციალობად არის შემოღებული ა. წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (1991-იდან), ილიას უნივერსიტეტი (1993-იდან). 1991-იდან სპარსული ენა ისწავლება თბილ. აზიისა და აფრიკის ინ-ტში, რიგ 2011-იდან შედის თავისუფალ უნივერსიტეტში. 2013-იდან საქართველოში გაიხსნა აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტი, სადაც ფუნქციონირებს ი-ის მიმართულება და ისწავლება სპარსული ენა. 2015-იდან სპარსული ენა არჩევით საგნად ისწავლება კავკასიის საერთაშ. უნივერსიტეტში და თბილ. ოთხ საჯარო სკოლაში.

ირან-საქართველოს შორის დიპლ. ურთიერთობის დამყარების შემდეგ (1992), დაიწყო ახალი ერა ქართული ი-ის ისტორიაში. ქართულიდან სპარსულად თარგმანის (მ. ფათემი)

ცალკეულ მცდელობას შედარებით ინტენსიური ხასიათი მიეცა და საუკუნეთა განმავლობაში ცალმხრივად მიმდინარე ლიტ. პროცესი ორმხრივი გახდა. ორჯერ ითარგმნა სპარსულად „ვეფხისტყაოსანი“: 1998 – ფარშიდ დელშადის მიერ (რედ. ჯ. გიუნაშვილი) და 2000 – მ. იუსეფ-ფურის მიერ (რედ. – მ. თოდუა). 2008 ისლამმცოდნეობის ნომინაციაში პრიზი მიიღო გ. ლობჯანიძემ „ყურანის“ ქართ. თარგმანისათვის. 2009 და 2010 ირანის ისლამური რესპუბლიკის „წლის გამორჩეული მკვლევარი“-ს ნომინაციაში პრიზები მიიღეს მ. თოდუამ და ჯ. გიუნაშვილმა. 2012 ბ. შალვაშვილმა სპარსულიდან ქართულად თარგმნილი „შაჰ-ნამეს“ გარკვეული ნაწილისათვის ირანში მოიპოვა პრიზი "წლის წიგნი" და ფირდოუსის პრემია.

ლიტ.: ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი მ., ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, [ტ.] 1-2, თბ., 1966-96; აღმოსავლური ფილოლოგია - 25, «ქუთაისის ა. წერეთლის სახ. უნ-ტის აღმ. ფილოლ. დეპარტამენტის 25 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სამეცნ. სესიის შრომები», ქუთ., 2017; კ ა ც ი ტ ა ძ ე დ., ირანის ისტორიის შესწავლა საქართველოში, «თსუ შრომები», 1976, ტ. 180; საქართველოს ისტორიის სპარსულენოვანი წყაროები, «თსუ შრომები», 1979; ტ. 206, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია; ს ი ლ ა გ ა ძ ე ა., საუნივერსიტეტო აღმოსავლეთმცოდნეობა, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის შრომათა კრ.: აღმოსავლეთმცოდნეობა, 4, თბ., 2015; ფ ა ლ ა ვ ა კ., აღმოსავლეთმცოდნეობის განვითარება, კრ.: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 1917-1957. თბ., 1957; წ ე რ ე თ ე ლ ი გ., ფ უ თ უ რ ი ძ ე გ., აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი 30 წლის მანძილზე, «თსუ შრომები», 1976, ტ. 180; ჯ ი ქ ი ა ს., აღმოსავლეთმცოდნეობა საქართველოში, იქვე, 1959, ტ. 73.

ნ. ბართაია
